

гда понимают, что между человеком с особыми потребностями, людьми с ограниченными возможностями и социумом отсутствует страх пустоты, когда созданы все надлежащие условия для адаптации в «стандартах жизни», когда расширены возможности самореализации вопреки ограниченной дееспособности.

Таким образом, социальная работа с людьми с особыми потребностями должна быть направлена на то, чтобы адаптировать социум, а не человека, который нуждается в помощи, к жизни в обществе.

Ключевые слова: социальная политика, социальная помощь, люди с особыми потребностями, люди с инвалидностью, социальные группы, социальные ценности, социальные услуги, социальная педагогика, «Сумка помощи».

УДК 37.015.31:17.022.1:7

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Н.А. ВАРИВОДА, асистент кафедри педагогіки

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: variwoda@ukr.net

Анотація. У статті розглядається значення використання засобів мистецтва у процесі виховання моральних цінностей у молодших школярів. Аналізуються погляди сучасних науковців стосовно ролі мистецтва у вихованні духовно-моральної особистості та визначається, що одним із ефективних інструментів виховання гармонійної, високоморальної та культурної особистості з глибокими знаннями, ноосферним мисленням і гуманістичним світосприйняттям є засоби мистецтва. Наголошується, що мистецтво здатне змінювати ставлення сучасної дитини до світу завдяки притаманній йому художньо-естетичній специфічності відображення навколишньої дійсності, оскільки у процесі виховання гармонійно розвиненої особистості вагому роль відіграє виховання емоційно-почуттєвої сфери, культури переживань, культури почуттів. Зазначається, що сучасні педагоги наголошують на необхідності використання різних видів мистецтва у виховному процесі. Перелічуються основні функції мистецтва у вихованні моральних цінностей особистості та наслідки його впливу на особистість. Досліджується досвід застосування різних видів мистецтва з стародавніх часів до сьогодні. Вказується, що появі високоморальних почуттів сприяють емоційно-почуттєві переживання, які з'являються у результаті ознайомлення з творами мистецтва або у результаті власної творчої діяльності молодшого школяра. Описується вплив на формування моральних цінностей молодшого школяра таких видів мистецтва як кіно, музика, театр, хореографія, пісня та образотворче мистецтво. Особливу роль у вихованні підростаючих поколінь відіграє народне мистецтво – народні пісні та танці, що сприяють передачі майбутнім поколінням ціннісних орієнтацій предків.

Ключові слова: мистецтво, моральні цінності, засоби мистецтва, творчість.

Актуальність (Introduction). Актуальний стан моральності українського суспільства викликає занепокоєння у сучасних педагогів, які досліджують проблеми духовно-морального розвитку особистості.

Ще з давніх часів науковці доводили, що саме моральне виховання здатне удосконалити природну сутність людини і сформувати духовно-моральну, працелюбну та інтелектуально розвинуту особистість. У теперішній час проблеми виховання молодших школярів достатньо різнопланово розроблені вченими на теоретичному рівні, а практика, навіть випереджуючи теорію, накопичила величезний спектр інновацій, що є могутньою основою для творення нової людини, людини XXI століття з новим світоглядом, з ноосферним мисленням, з творчою активністю. Сьогодні особливої актуальності і важливого значення набуває тенденція використання мистецтва як засобу виховання моральності, духовності, художньо-естетичної культури молодших школярів.

Естетична свідомість сучасної особистості значно трансформувалась у результаті техніко-технологічного розвитку людства, змінилися форми і способи художнього відображення дійсності. Зміни, що відбулися, не завжди є позитивними з точки зору дотримання норм моральності. Оскільки виховний потенціал мистецтва був визнаний ще з давніх часів, ми вважаємо за необхідне глибше дослідити проблему впливу різних видів мистецтва на результат виховання моральних цінностей у молодших школярів.

Аналіз останніх джерел та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Досліджували вплив мистецтва на виховання моральності, моральних цінностей та якостей особистості такі відомі науковці як В. Сухомлинський, А. Макаренко, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Л. Якобсон, М. Каган, Д. Лихачов. Продовжили розвивати їх ідеї такі сучасні українські педагоги як І. Бех, Г. Шевченко, В. Верховинець, А. Щербо, Л. Масол, Н. Миропольська, Б. Неменський, Т. Антоненко, В. Мовчан, С. Рашидова та ін.

Також у нашому дослідженні ми розглянули погляди на виховання моральних цінностей засобами мистецтва таких закордонних науковців як П. Шафер, Б. Суходольський та В. Оссовський.

Мета (Purpose) даної роботи є дослідження впливу мистецтва на виховання моральних цінностей молодших школярів.

Методи (Methods). Теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури); інтерпретаційно-аналітичний метод, на основі якого вивчалися вітчизняні та зарубіжні джерела із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації та узагальнення.

Результати (Results). На протязі всього існування людства мистецтво використовувалося як надійний та обов'язковий засіб впливу у процесі виховання гармонійної особистості. Ще в манускриптах Стародавнього Китаю, папірусах Стародавнього Єгипту та працях давньогрецьких філософів можна прослідкувати практику застосування мистецтва у виховній роботі. Мистецтво як феномен культури, фіксує, акумулює та концентровано виражає в собі весь досвід, набутий людством у процесі своєї життєдіяльності, і тому воно володіє потужним виховним потенціалом, який був високо оцінений і митцями, і філософами того часу.

Видатний український педагог Василь Сухомлинський, наголошуючи на необхідності використання засобів мистецтва у виховному процесі, сказав: «Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його» [5, 167].

Духовність та сердечність не можуть існувати без здатності переживати. Більшість сучасних педагогів поділяють думку про те, що виникнення у молодших школярів комплексу моральних, естетичних почуттів та емоційного відгуку внаслідок взаємодії з творами мистецтва позитивно впливає і на процес пізнання, оскільки вони сприяють виникненню та активізації стійкого пізнавального інтересу у різних галузях

знань.

Ми цілком погоджуємося з думкою Г. Шевченко про те, що «художньо-естетичний розвиток відіграє важливу роль в різних сферах соціальної практики, саме художньо-естетичний компонент є цементуючим матеріалом у розвитку цілісності особистості, її свідомості, її духовного світу, оскільки мистецтво володіє унікальними можливостями комплексно впливати на всі сфери особистості, сприяти гармонізації її розвитку, оцінювати явища дійсності крізь призму найвищих духовно-моральних та художньо-естетичних ідеалів» [6].

Канадський професор Пол Шафер, директор проекту «Світова культура», вважає художню освіту «основою життя» та звертає увагу на проблему виховання у підростаючих поколіннях художніх смаків та ідеалів. Залучення дитини до мистецтва з раннього віку вчений називає «інвестицією», яка зможе поліпшити майбутнє існування особистості, а саме мистецтво – могутнім засобом виховання, пізнання, насолоди та комунікації [7].

Кожен вид мистецтва впливає на особистість за допомогою власних специфічних художніх засобів та матеріалів – слів, звуків, рухів, барв та ін.

Визначні науковці Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Л. Якобсон досить ґрунтовно та різнобічно досліджували вплив театру на розумовий, моральний, естетичний розвиток особистості, розкривали природу художніх здібностей та схильність людини до театральної діяльності. Вчені наголошували, що саме театральне мистецтво, впливаючи на духовно-емоційний світ людини, допомагає сформувати його як цілісний образ, ставлення людини до світу. Театр може не лише підвищувати культурний рівень людини, а й прищеплювати моральні переконання та стимулювати соціально-перетворюючу діяльність.

Використання театру як засобу виховного впливу на натовп використовувалося ще у Стародавній Греції та Римі, а першими визначними драматургами, чії твори мали виховне значення, були Евріпід, Есхіл та Софокл. У виставах пропагувалися високоморальні цінності та засуджувалися такі прояви невихованості як недбалість, брехливість, лінощі. У Західній Європі у XII – XIII століттях театральний гурток був провідною формою виховання, діти-актори не просто грали ролі, а й здобували нові знання, пізнавали зміст добра і зла, засвоювали правильні форми поведінки з точки зору моральності, засуджували антиморальні вчинки, таким чином формуючи власний позитивний світогляд [4].

Виховний вплив хореографічного мистецтва також відомий з прадавніх часів. Ще древні мисливські танці були спрямовані на практичну підготовку до майбутніх полювань чи військових дій та виховували такі моральні цінності як дисциплінованість, старанність та відповідальність, крім цього такі танці піднімали бойовий дух війська, виховували відданість Батьківщині та сміливість.

Видатний український композитор, хореограф, педагог В. Верховинець вважав, що на підростаюче покоління найефективніше впливає саме народне мистецтво. Він створив власну оригінальну методику художнього виховання на засадах любові до Батьківщини, рідної мови, пісенної та танцювальної творчості, у якій органічно поєднуються поетичний, музичний, образотворчий, драматичний та хореографічний компоненти [1].

Важливого значення у сучасні часи набуває виховання засобами народної пісні, оскільки виховний потенціал народного фольклору є досить високим. Впливаючи на емоційно-почуттєву сферу особистості, пісня стимулює й інші структури та рівні свідомості, такі як думки, установки, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки. Виховна функція народної пісні полягає у прищепленні підростаючому поколінню духу національної єдності, зв'язку поколінь, впливає на формування світогляду та засвоєння

моральних традицій та моральних цінностей. Саме в пісні пропагуються традиційні для українського народу моральні цінності: честь, гідність, мужність, пошана до старших та інші людські чесноти.

Образотворче та музичне мистецтво також мають важливе значення для виховання моральних цінностей та моральної культури молодших школярів. Саме образ – музичний чи зображений на полотні митця, відкриває можливості для цілісного сприйняття прекрасного, змушує замислюватися над сенсом життя та налаштовує на позитивне ставлення до суспільства.

Варто зазначити, що саме за допомогою музичних творів можна повною мірою освоїти морально-етичну, естетичну та соціальну культуру людства чи окремого народу, оскільки музика, пісня у доступному вигляді несе до людей надбані суспільством цінності та ідеали. Таким чином, музичне мистецтво є дієвим виховним засобом, у музичній пам'яті акумулюються знання з історії, рідної мови, звичаїв, традицій та обрядів. Особливе значення музично-пісенне мистецтво відіграє при вихованні таких моральних цінностей як патріотизм, відповідальність, чесність, сміливість, доброта, гуманність тощо.

Кіномистецтво не має такої багатовікової історії, як інші види мистецтва, але його вплив на формування моральних цінностей особистості є беззаперечним, проте ще не достатньо дослідженим. Потужний вплив кіно на моральну свідомість людини пояснюється тим, що яскравий динамічний образ із екрану сильніше діє на особистість, ніж абстрактні міркування. Під час перегляду кіно збуджуються емоції, а все, що викликає емоційний відгук, справляє більш потужне враження на свідомість. Крім цього, кіно є ефективним засобом виховання і тому, що це найпопулярніший вид мистецтва серед сучасних дітей. Особливість використання кінострічок у виховній роботі полягає у тому, щоб правильно підібрати матеріал, який зможе і зацікавити молодших школярів, і допоможе у вихованні моральних цінностей [2].

Сучасний стан розвитку педагогічної науки характеризується наявністю різноманітних інноваційних технологій, і однією з них є арт-педагогіка – технологія особистісно-орієнтованого навчання та виховання, метою якої є гармонійний розвиток особистості дитини через художнє самовираження. Арт-педагогіка – це технологія створення або використання різноманітних творів для передачі почуттів та емоцій, всього того, що людини не може висловити словами. Таким чином мистецтво стає ще й засобом терапевтичного та корекційного впливу на особистість з метою гармонізації її внутрішнього світу.

Проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок що мистецтво дійсно є вагомим засобом впливу на розум і почуття кожної особистості. Відображаючи реально існуючу дійсність у художніх образах, які впливають на свідомість та почуття особистості, саме мистецтво допомагає сформувати певне ставлення до конкретних подій та явищ. У результаті цього формуються художні смаки, розвивається здатність відчувати та оцінювати досконале і недосконале, єдність чи протилежність змісту і форми не лише твору мистецтва, а й певних життєвих ситуацій.

Тому в процесі виховання моральних цінностей у молодших школярів необхідним є використання таких засобів мистецтва як музика, живопис, література, мультиплікація, хореографія, кіно, театр, скульптура, архітектура та інших його видів. Крім стандартних форм виховної роботи таких як бесіди, лекції, тематичні вечори, диспути, запитань і відповідей на тему моральності, доцільним є залучення молодших школярів до участі в діяльності гуртків художньої самодіяльності, в музичних ансамблях та оркестрах, літературних об'єднаннях, шкільних театрах. Вказані види діяльності допоможуть розширити та поглибити моральну свідомість та моральну культуру підростаючого покоління.

Доказом цього можна вважати досвід А. Макаренка та С. Шацького, які широко практикували використання мистецтва у виховних закладах, заснованих ними. Учні активно допомагали готувати самодіяльні спектаклі та імпровізації. Школярі постійно слухали художні твори та музику, відвідували театральні вистави та кінофільми, займалися у творчих гуртках і студіях, пробували себе в різноманітних видах літературної діяльності. Всі згадані заходи досить дієво стимулювали розвиток системи моральних цінностей школярів [3].

Польський вчений Б. Суходольський досліджував проблему входження мистецтва у повсякденне творче, змістовне та ціннісно спрямоване життя, вважаючи, що за цих умов відбувається процес самореалізації особистості та визначається зв'язок між душевними переживаннями людини та її трудовою діяльністю, поглядами та переконаннями. На основі його підходу ми виділяємо три виховні функції мистецтва:

- гносеологічну, яка дозволяє повноцінно пізнавати навколишню дійсність через систему художніх образів, прийомів та засобів та знайти у ній своє місце і роль;

- компенсаторну, яка допомагає відволіктися від буденних проблем, а також реалізувати свій потенціал у творчості, якщо він не може бути реалізований у інших сферах діяльності;

- сугестивну – появу у дитини емоційної вразливості, що з'являється у результаті впливу на емоції і почуття засобів мистецтва, стимулюючи роздуми щодо проблем, змісту і сенсу життя та засвоєння моральних цінностей [8].

Досліджуючи роль мистецтва у процесі виховання моральних цінностей ми визначили такі наслідки його впливу на особистість:

- художньо-естетичні враження, отримані особистістю у процесі сприйняття чи створення творів мистецтва мають очищувальну дію на її свідомість та внутрішній світ, стимулюють у дитини бажання жити за законами Краси;

- відбувається потужний та цілеспрямований позитивний вплив на формування у молодших школярів культури співжиття на засадах Добра, Справедливості, Совісті;

- через зв'язок із художньо-естетичним образом чи дією у дитини розвивається емоційно-чуттєва вразливість, прагнення бути добрим, відповідальним, чесним;

- молодші школярі формують власне бачення світу і як творці, і як споглядачі прекрасного.

Таким чином, мистецтво у різноманітних формах і проявах виконує виховні завдання: формує художньо-естетичні смаки, погляди, переконання та моральне ставлення дитини до навколишнього середовища; розвиває емоційно-моральне сприйняття; стимулює розвиток творчих здібностей та вміння транслювати художній образ у продуктах власної діяльності; розвиває здатність у молодших школярів бачити цілісну картину світу та бажання примножити культурну спадщину свого народу та людства.

Висновки і перспективи (Discussion). Отже, застосування мистецтва як засобу виховання моральних цінностей у молодших школярів дозволяє ефективно та гармонійно сформувати у дітей молодшого шкільного віку емоційно-ціннісне ставлення до суспільного та природного оточення та рівнобіжно розвивати інтелектуальну та емоційну сфери особистості, художній смак і творчий потенціал, а також уміння оцінювати навколишнє середовище за загальноприйнятими у суспільстві законами краси. Сучасні молодші школярі повинні не тільки засвоювати та постійно поглиблювати свої знання як про сучасне, так і про класичне мистецтво, знайомитися із видатними творами світової та вітчизняної культури, а також необхідно проводити систематичну роботу з метою оволодіння молодшими школярами практичними творчими вміннями та навичками та пробудження у дітей стійкого інтересу до мистецтва, культурних

надбань свого народу та народів світу.

Перспективою подальших досліджень є визначення педагогічних умов виховання моральних цінностей у молодших школярів засобами мистецтва.

Список використаних джерел

1. Верховинець В. Н. Весняночка. Київ: Музична Україна, 1989. 343 с.
2. Ільїн Є. Виховання мистецтвом. Москва: Мистецтво в школі, 2009. № 1. С.13 - 15.
3. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / ред. М. И. Кондаков. Т.2: Художественные произведения / сост.: М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. Москва: Педагогика. 1983, 520 с.
4. Мовчан В. С. Естетика: історія і теорія / навч. посібник. Жовква: Місіонер, 2010. 736 с.
5. Сухомлинський В. О. Ми продовжуємо себе в дітях. Київ: Радянська школа, 1976. С.322
6. Шевченко Г. П. Тенденції модернізації виховного процесу у вищій школі/ Педагогічна і психологічна науки в Україні. В 5 т. Т. 5 : Вища школа / редкол.: М. Б. Євтух, Л. В. Губерський, В. І. Кононенко [та ін.]. Київ: Пед. думка, 2012. С. 241–254.
7. Paul Schafer. Foundations for life / Духовність особистості: методологія, теорія і практика / гол. ред. Г. П. Шевченко. Вип.1 (42). Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. С. 172–193.
8. Suchodolski B. Wspolczesne problemy wychowanie estetycznego // Wychowanie przez sztuke / Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1965. P.29– 32.

References

1. Verkhovynets, V. N. (1989) Vesnianochka.[Vesnyanka]. Kyiv: Muzychna Ukraina,. 343 s. (ukr).
2. Ilin, Y. (2009) Vykhovannia mystetstvom.[Education art]. Moskva: Mystetstvo v shkoli,. № 1. S.13 - 15. (ukr).
3. Makarenko, A. S. (1983) Khudozhestvennyye proyzvedenyia [Art works] T.2: / sost.: M. D. Vynogradova, A. A. Frolov / Pedahohycheskye sochynenyia : v 8 t. / red. M. Y. Kondakov. Moskva: Pedahohyka, 520 s. (rus.)
4. Movchan, V. S. (2010) Estetyka: istoriia i teoriia [Aesthetics: history and theory] / navch. posibnyk. Zhovkva: Misioner, 736 s. (ukr).
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1976) My prodovzhuiemo sebe v ditiakh.[We continue themselves in children]. Kyiv: Radianska shkola, S.322 (ukr).
6. Shevchenko, H. P. (2012) Tendentsii modernizatsii vykhovnoho protsesu u vyshchii shkoli [Trends of modernization of educational process in higher school] / Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini. V 5 t. T. 5 : Vyshcha shkola / redkol.: M. B. Yevtukh, L. V. Huberskyi, V. I. Kononenko [ta in.]. Kyiv: Ped. Dumka. S. 241–254. (ukr).
7. Paul Schafer. (2011) Foundations for life / Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka / hol. red. H. P. Shevchenko. Vyp.1 (42). Sievierodonetsk: vyd-vo SNU im. V. Dalia. S. 172–193. (ukr).
8. Suchodolski, B. (1965) Wspolczesne problemy wychowanie estetycznego // Wychowanie przez sztuke / Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. P.29– 32.

ИСКУССТВО КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Н.А. Варивода

Аннотация. В статье рассматривается значение использования средств искусства в процессе воспитания нравственных ценностей у младших школьников. Анализируются взгляды современных ученых относительно роли искусства в воспитании духовно-нравственной личности и определяется, что одним из эффективных инструментов воспитания гармоничной, высоконравственной и культурной личности с глубокими знаниями, ноосферным мышлением и гуманистическим мировосприятием есть средства искусства. Отмечается, что искусство способно менять отношение современного ребенка к миру благодаря свойственной ему художественно-эстетической специфичности отражения окружающей действительности. Отмечается, что современные педагоги подчеркивают необходимость использования различных видов искусства в воспитательном процессе. Перечисляются основные функции искусства в воспитании нравственных ценностей личности и последствия его влияния на личность. Исследуется опыт применения различных видов искусства с древних времен до сегодня. Указывается, что появление высоконравственных чувств способствуют эмоционально-чувственные переживания, которые появляются в результате ознакомления с произведениями искусства или в результате собственной творческой деятельности младшего школьника. Описывается влияние на формирование нравственных ценностей младшего школьника таких видов искусства, как кино, музыка, театр, хореография, песня и изобразительное искусство. Особую роль в воспитании подрастающих поколений играет народное искусство – народные песни и танцы, способствующие передаче ценностных ориентаций предков будущим поколениям.

Ключевые слова: искусство, моральные ценности, средства искусства, творчество.

ART AS A MEANS OF TEACHING MORAL VALUES IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

N.A. Varivoda

Abstract. The article deals with the importance of the use of art in the process of education of moral values in primary school children. The author analyzes the views of modern scholars on the role of art in the education of spiritual and moral personality and determines that one of the effective tools for the education of a harmonious, highly moral and cultural personality with deep knowledge, noospheric thinking and humanistic worldview is the means of art. It is noted that the art is able to change the attitude of the modern child to the world due to his characteristic artistic and aesthetic specificity of the reflection of reality. It is noted that modern teachers emphasize the need for the use of different types of art in the educational process. The main functions of art in education of moral values of the person and consequences of its influence on the person are listed. The experience of application of various types of art from ancient times to today is investigated. It is indicated that the appearance of highly moral feelings contribute to emotional and sensual experiences that appear as a result of acquaintance with works of art or as a result of his own creative activity of the younger schoolboy. The article describes the influence of such arts as cinema, music, theater, choreography, song and visual arts on the formation of moral values of the younger schoolboy. Folk art plays a special role in the education of the younger generations – folk songs and dances that contribute to the transfer of value orientations of ancestors to future generations.

Key words: art, moral values, means of art, creativity.